

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARINDAKİ EKONOMİK HEDEFLERİN GERÇEKLEŞME DÜZEYLERİ

Arş. Gör. Nur DİLBAZ ALACAHAN

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Teorisi Anabilim Dalı

ÖZET

İşletmeler 1963'ten günümüze kamu sektörünün öncülüğünde "Beş Yıllık Kalkınma Planları" aracılığı ile ülke kalkınmasının sağlanmasına çalışılmaktadır. Ancak 1980 öncesi ülkemizde dışa kapalı bir ekonominin var olduğu bir ortamda uygulanan kalkınma planları ile 1980 sonrası dışa açık bir ekonomide uygulanan kalkınma planlarının başarı durumu farklılık göstermektedir.

1980'lerden sonra IMF ve Dünya Bankası geliştirmekte olan birçok ülkedeki ekonomi politikalarını kendi tasarladığı ekonomi politikalarla değiştirmeye çalışmıştır. Özellikle bu sebepten dolayı 1980 sonrası dışa açılma ile birlikte globalleşmenin ülke kalkınmasında büyük rol oynaması sonucu, ulusal iktisadi planlama önemini kaybetmiş ve hedeflenen rakamlara ulaşılma şansı azalmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ana amacı; Türkiye'de uygulanan kalkınma planlarındaki ekonomik hedeflerin gerçekleşme düzeylerinin incelenmesi olarak belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Planlama, Kalkınma Planları

ABSTRACT

Since 1963, ensuring the development of the country through "Five Year Development Plans" in the guidance of public sector has been tried. However, the success of the development plans applied before 1980 in an atmosphere when an economy closed to outside existed, differ from the plans applied in the economy open to outside after 1980.

After 1980's IMF and The World Bank have tried their policies of economy designed by themselves inspite of policies of economy in many developing countries.

Therefore particularly this reason, after 1980 along with opening outside as a result of big part played by globalisation in the development of a country economical planning has lost its importance and possibility of reaching to targeted figures have been reduced.

In this regard, the main purpose of the study is indicated as the examination of performance levels of economical targets in the development plans applied in Turkey.

Key Words: Development, Planning, Development Plans

GİRİŞ

Türkiye’de tercih edilen karma ekonominin gereği olarak ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi ve az gelişmişlikten çıkılması için iktisadi planlama faaliyetleri başlamıştır.

1923-1929 yılları arasında devlet destekli özel teşebbüs grubunun oluşturulması çabaları başarısız olunca, 1930’dan sonra devletçilik anlayışı gündeme gelmiştir. 1930’lu yıllarda başlayan sanayileşme çabaları ile 1934-1938 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı oluşturulmuş, uygulamada elde edilen başarı sonucu 1939-1943 dönemi için İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmaya başlanmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı’nın çıkması ile plan uygulanmamıştır. Bu kısmi nitelikli planlardan sonra 1946 İvedili Sanayi Planı uygulanmıştır. Daha sonra 1947 yılında ilk makro nitelikli plan olarak ifade edilen Vaner Planı hazırlanmıştır. Bu plan da uygulama alanı bulamamıştır. 1960 askeri darbesinden sonra 1950’lerde uygulanan serbest girişimcilik terk edilmiş ve planlı döneme geçilmiştir. Darbe ile birlikte Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve planların hazırlanması için görevlendirilmiştir. İktisadi ve sosyal planlama bir anayasa düzenlemesi olarak 1961 Anayasası’nın maddeleri arasında yer almıştır. 1963 yılından başlamak üzere 15 yıllık bir perspektif plan beş yıllık dönemlerle uygulamaya konulmuştur. 1982 Anayasası’nda iktisadi planlamaya yeni bir bakış getirilmiştir. 1980 sonrası piyasa ekonomisi ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile ekonomik yapıda yeni bir dönem açılmıştır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisine dayalı 1985-1989 yıllarını kapsayan beşinci, 1990-1994 yıllarını kapsayan altıncı, 1996-2000 yıllarını kapsayan yedinci ve 2001-2005 yıllarını kapsayan sekizinci beşer yıllık planlar hazırlanmış ve uygulanmıştır.

I. KALKINMA PLANLARI VE GEREKLİLİĞİ

Plan kelimesi İngiliz dilinde görülmekte olup, parçaları birleştirmek, tasarlamak, bir projenin gerçekleştirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Planlama kelimesi ise onu tanımlayanın

yüklediği öneme, geleceğe uygunluk derecesine göre farklı şekillerde tanımlanabilir. Planlama her iktisatçı tarafından farklı tanımlanabilir. Jan Tinbergen’e göre planlama belirlenmiş bir politikanın yürütülmesi için, gerekli olan araçların gelişimi olarak tanımlanmakta, iktisat politikasının planlanmaya muhtaç olduğu belirtilmektedir (Küçükcalay 1998: 9-11).

Planlı kalkınma fikri, II.Dünya Savaşı sonrasında kabul görmesine rağmen fikrin temeli XIX. yüzyıla kadar geriye gitmektedir. XIX. yüzyılda, Japonya’da 1884 yılında hükümet otuz bölümden oluşan bir belge çıkarmıştır. Belgenin amacı sanayileşmenin sağlanmasına yöneliktir. İsmi ise “Sanayileşmek İçin Tavsiyeler” dir. 1914-1918 yılları arasında Almanya’da Savaş Maddeleri Bakanlığı’nın planlama amacıyla yaptığı bir kısım çalışmaları görülmektedir. Bu çalışmaların amacı milli kaynakların seferber edilmesi içindir. 1919 yılında ABD’de Harvard Üniversitesi’nde bir Ekonomik Araştırma Komitesi kurularak iktisadi kalkınmanın sağlanmasının yolları düşünülmüştür. Ekonomik olaylar önceden tahmin edilmeye başlanmıştır. 1923 yılında tahmin çalışmalarına Roma, Paris ve Londra’da katılmıştır. Daha sonraki yıllarda Sovyet Rusya’dan başlayarak çok yönlü ve merkezi planlamalar yapılmaya başlanmıştır. 1927 yılında Sovyet Rusya’da kalkınma planları uygulamaya konulmuştur (Bayram 1994: 12-13).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası ve 1930’lu yılların ilk yarısı kapitalist Batı için kriz ortamı olurken, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği için bir gelişme ortamı olmuştur. 1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Buhranı tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye ekonomisini de bunalım içerisine sokmuştur (Küçük 1978:243). Buhran sebebiyle Türkiye’de ekonomik gelişmenin sağlanması ve milletlerarası ekonomik kuruluşlar tarafından verilecek yardımların bir plan şartına bağlanması amacıyla planlı döneme geçilmiştir.

II. 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARI VE EKONOMİK HEDEFLERİN GERÇEKLEŞME DÜZEYİ

1980 öncesinde makroekonomik göstergeler denildiğinde önemli olan kamu gelüleri-giderleri ve dış ticarettir. 1980 sonrası dışa açılma ile birlikte yeni makro göstergeler de gündeme gelmeye başlamıştır. 1980 sonrası ekonomik hedeflerin gerçekleşmesini sağlayan etkenler sadece ekonomik etkenler değil, siyasi, sosyal, doğal afetler ve dünya konjonktüründeki dalgalanmalar olarak da karşımıza çıkmaya başlamıştır. Büyüme hızları 1980 sonrasında çok inişler çıkışlar yaşamış, büyüme için ihracat artışı bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır.

A. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi(1985-1989)

V.BYKP'de ekonomide büyüme hızı %6.3 olarak hedeflenmiştir. Bu durumda ekonominin yıllık %6.3 büyüme hızını yakalayabilmesi için hedeflenen sektörel bazda büyümeler aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. V. BYKP Döneminde Sektörel Bazda Büyümler

SEKTÖRLER	HEDEFLENEN BÜYÜME HIZLARI(%)	GERÇEKLEŞEN BÜYÜME HIZLARI(%)
TARIM	%3.6	%0.8
SANAYİ	%7.5	%6.5
HİZMETLER	%6.5	%5.0

Kaynak: DPT 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003):5.

1985-1989 döneminin ilk yarısında ekonomi canlanırken, ikinci yarısında ekonomide durgunluk görülmüştür. 1986 yılında iç talepteki artış, petrol fiyatlarında düşme sonucu dönem sonu hedeflenenin üzerinde büyüme hızlarına ulaşılmıştır. Ancak yüksek büyüme hızları kamu kesimi yatırım tasarruf farkının artmasına neden olarak arz- talep dengesizlikleri sonucu enflasyon oranının yükselmesine neden olmuştur.

Üç sektördeki büyüme hızı beklenenin altında gerçekleşmiştir. Özellikle sanayileşmeye önem veren planda sanayi sektöründe beklenen istikrar sağlanamamıştır. Dönem sonunda ekonomik büyüme hızı %4.7 olmuştur.

Dönem sonunda toplam kamu gelirleri içinde vergilerin, vergi dışı normal gelirlerin ve faktör gelirlerinin payının yükseleceği belirtilmiştir. Planda sosyal fonlardaki kaynak açığının artarak devam edeceği dönem sonunda bu artışın %50 olacağı öngörülmüştür (DPT 1985:22).

Tablo 2. Kamu Kesimi Genel Dengesi (Cari fiyatlarla Milyar TL)

	1985	1986	1987	1988	1989
1.Vergiler	4.232	7.194	10.906	18.338	33.744
2.Vergi Dışı N. Gelirler	786	1.515	1.316	2.131	3.161
3. Faktör Gelirleri	1850	2.827	4.223	8.201	11.385
4. Sosyal Fonlar	-39	-99	211	-323	-273

Kaynak: DPT 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 69.

Yüksek büyümeler sonucunda oluşan kamu açıklarını kısmak için kamu gelirlerinin artırılarak kamu yatırımlarının azaltılması hedeflenmiştir. Toplam kamu gelirleri içindeki vergilerin, vergi dışı normal gelirlerin ve faktör gelirlerinin 1985-1989 yılları arasında arttığı görülmektedir. Sosyal fonlarda 1985-1986 yılları arası %153'e yakın bir azalma, 1986-1987 yılları arası %113'e yakın bir artış, 1987-1988 yılları arası %53'e yakın bir azalma, 1988-1989 yılları arası ise %15 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Kamu açıklarını kısmak için kamu yatırımlarının azaltılması özel kesimin üretimini olumsuz etkilemiştir. Faizlerin yükselmesi ise finansman maliyetlerini artırmış, üretimi yavaşlatmıştır.

1985-1989 dönemi hedeflenen ve gerçekleşen toplam ihracat ve ithalat rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Toplam İhracat, İthalat Hedefleri ve Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar)

	1985 H_G	1986 H_G	1987 H_G	1988 H_G	1989 H_G
İhracat	7.855_7.958	8.955_7.457	10.370_10.190	12.140_11.662	14.495_11.625
İthalat	10.770_11.343	12.115_11.105	13.790_14.158	15.845_14.335	18.290_15.792

Kaynak: DPT 1985 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989). Ankara: Yayın No: DPT.1974. :21.

DPT 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 36,38.

İhracat miktarı 1985 yılında beklenenin üzerinde gerçekleşmiş, 1986, 1987,1988 ve 1989 yıllarında beklenenin altında seyir etmiştir. Özellikle 1989 yılında 2.87 milyar dolarlık büyük bir sapma gerçekleşmiştir. İthalat miktarı 1985, 1987 yıllarında hedeflenenin üzerinde gerçekleşmiş, diğer yıllar hedeflenenin altında seyir etmiştir.

B. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi(1990-1994)

VI.BYKP enflasyonla mücadele ve fiyat ayarlarının yapılması yönünde eğilimi olan bir plandır. Ülkede kamu açıkları artmış, iç faiz oranları yükselmiş ve TL reel anlamda aşırı değerlenmiştir. Sıcak para girişinde bir artış olmuştur. İhracat yavaşlamış, ithalat artış göstermiştir. Bu durumda dış ticaret açığı yükselmeye başlamıştır. Böylelikle 1994 yılı krizli bir yıl olmuştur.

Planda büyüme hızının %7 olması için sektörel bazda büyüme hedefleri tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. VI. BYKP Döneminde Sektörel Bazda Büyümler

SEKTÖRLER	HEDEFLENEN BÜYÜME HIZLARI(%)	GERÇEKLEŞEN BÜYÜME HIZLARI(%)
TARIM	%4.1	%1.6
SANAYİ	%8.1	%3.8
HİZMETLER	%6.7	%4.1

Kaynak: 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003):5.

Plan dönemi sonunda gerçekleşen büyüme %3.5 olmuş, üç sektörde de beklenen büyüme hızlarına ulaşamamıştır. VI. Plan'ın birinci yılında dünyada siyasi ve ekonomik dengeler bozulmuştur. Körfez Savaşı'nın olumsuz etkileri sonucunda 1991 yılında büyüme hızında bir yavaşlama olmuştur. Bu dönemde bankalar kredi faiz oranlarını yükseltmişler, kredi talebi ve

kullandırılan miktarlar azaltılmıştır. Türkiye'yi yakından ilgilendiren en önemli olay Irak diktatörü Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesidir. Bu durumda ABD ve Suudi Arabistan Irak'a savaş açmış ve Irak yenilmiştir. Türk askerlerinin savaşa katılmamasına rağmen II. Dünya Savaşı'ndaki durum ortaya çıkmıştır. 1992 yılma geldiğinde zamanın hükümet söylediklerini yapamamıştır.

1994 yılına gelindiğinde Türkiye içte ve dıştaki olumsuzluklarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Olumsuz koşullar içinde 27 Ocak 1994 yılında TL Dolar karşısında %13.6 oranında devalüe edilmiştir. Hazine nakit açığını kapatmak için 3 ay vadeli %90 faizli Hazine Bonusu çıkarmıştır. Bu durumda da bankalar bir yıl vadeli mevduat faizini %105'e çıkarmışlardı. Böylelikle

mali piyasalarda olumsuzluklar yaşanmaya başlamıştır (Tokgöz 2001:34).

Plan döneminde yıllık vasıtasız vergilerin %7.2, vasıtalı vergilerin %7.7, faktör gelirleri ve vergi dışı normal gelirlerin %7.1 oranında artması öngörülmüştür (DPT 1990:22). Planda kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payında artış olacağından bahsedilmiştir.

Tablo 5. Kamu Kesimi Genel Dengesi (GSMH'ya Oranlar %)

	1990	1991	1992	1993	1994
1.Vergiler	15.4	16.3	17.3	17.6	18.5
A.Vasıtasız	6.5	7.0	7.3	7.2	8.1
B.Vasıtah	8.9	9.3	10.0	10.4	10.4
2.Vergi Dışı N. Gelirler	1.4	1.4	1.4	1.4	1.5
3.Faktör Gelirleri	3.1	0.6	-0.1	0.7	2.1
4.Sosyal Fonlar	0.1	-0.3	-0.4	-0.9	-1.2

Kaynak: DPT 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 70.

Vasıtasız vergilerdeki artış 1990-1991 yılları arasında %0.5, 1991-1992 yılları arasında %0.3, 1992-1993 yılları arasında %0.1 azalış, 1993-1994 yılları arasında %1 artış gerçekleşmiştir. Ancak %7.2'lik hedef tutturulamamıştır. Vasıtalı vergilerdeki artış 1990 -1991 yılları arasında %0.4, 1991-1992 yılları arasında %0.7, 1992-1993 yılları arasında %0.4 olarak gerçekleşmiş ve %7.7'lik hedef tutturulamamıştır. Vergi dışı normal gelirlerde yıllık %7.1 artış öngörülmüş 1990'dan 1993'e kadar yıllık artış olmamıştır. 1993-1994 yılları arasında %0.1'lik bir artış gerçekleşmiştir. Faktör gelirlerinde 1990-

1992 yılları arasında azalışlar gerçekleşmiş, 1993-1994 yılları arasında %1.4 oranında artış olmuştur. Hedeflenen yıllık %7.1 artış tutturulamamıştır.

1988 yılında liberalleşme hareketleri hızlanmış, ihracat ve ithalat artışları yaşanmıştır. Diğer kalkınma planlarında öncelik verilmeyen ihracat ve ithalat kalemlerinde politikalar geliştirilmeye başlanmıştır.

1990-1994 dönemi hedeflenen ve gerçekleşen toplam ihracat ve ithalat rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6. Toplam İhracat, İthalat Hedefleri ve Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar)

	1990 H_G	1991 H_G	1992 H_G	1993 H_G	1994 H_G
İhracat	13.444_12.959	15.272_13.594	17.527_14.715	20.039_15.345	22.832_18.109
İthalat	18.509_22.302	18.454_21.047	20.785_22.871	23.426_29.428	26.655_23.270

Kaynak : DPT Altıncı Beş yıllık Kalkınma Planı (1990-1994).Ankara:Yayın No: DPT.2174 :2i

DPT 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 36,38

İhracat miktarı 1990, 1991, 1992, 1993 ve 1994 yıllarında hedeflenenin altında gerçekleşmiştir. Ancak 1990 yılında dış ticarete görülen olumsuz gelişmeler 1991'de tersine dönmüş, iç piyasanın daralması ve döviz kurlarının bir önceki yıla göre daha hızlı yükselmesi, 1991 yılı ihracatını 1990 yılına göre yükseltirken aynı nedenlerle ithalatta azalma meydana getirmiştir. İthalat miktarı 1990, 1991, 1992 ve 1993 yıllarında hedeflenenin üzerinde 1994 yılında ise hedeflenenin altında gerçekleşmiştir. İthalatın artmasının sebebi Körfez Savaşı'nın da etkisiyle kim 1990'da petrol fiyatının artmasıdır. 1994 yılında yapılan devalüasyon sonucu aşırı değerli

TL büyük değer kaybetmiştir. İthalat azalmış, ihracat artmıştır. 27 Ocak 1994 yılında TL'nin dolar karşısında devalüe edilmesi ile TL aşırı değerlenmiştir. Sıcak para girişinde bir artış olmuştur. İhracat yavaşlamış, ithalat artış göstermiştir. Bu durumda dış ticaret açığı yükselmeye başlamıştır. Böylelikle 1994 yılı krizli bir yıl olmuştur.

Planda özelleştirme programının süratle gerçekleştirilmesinden ve piyasaların liberalleştirilmesinden bahsedilmiştir (DPT 1990:34). Gerçekleşmeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9. Özelleştirme Gelir ve Giderler (Bin dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994
Toplam Özelleştirme Gelirleri	502.549	225.665	284.982	414.048	565.424
Toplam Özelleştirme Giderleri	-18.209	-29.342	-126.681	-62.271	-54.539
Özelleştirme Gelir Giderleri Farkı	370.756	196.323	157.623	351.778	492.370

Kaynak: DPT 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 91.

1990 yılından 1991 yılına toplam özelleştirme gelirlerinde 276.884 bin dolar azalma gerçekleşmiştir. 1992-1994 yılları arasında ise toplam özelleştirme gelirlerinde artış söz konusudur. Özelleştirmenin tabana yayılabilmesi için blok satış yapılmamalı halka arz edilebilmeli, borsada satılmalıdır. Bu durumda özelleştirmenin tabana yayıldığı görülmektedir. 1992,1993, 1994 yıllarında %99 oranında blok satış yapılmaktadır. Planda öngörülen özelleştirmenin yapılması hedefinin tutması 1992, 1993, 1994 yıllarında söz konusu olmamıştır.

C. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi(1996-2000)

VII. plan dönemine 1994 yılında yaşanan krizin olumsuz etkileri ile girilmiştir. Krizin etkileri 1995 yılında görülmeye başlanmıştır. VII.BYKP 1994 yılında yaşanan krizin olumsuz etkilerini bertaraf etmek için uygulanmıştır.

VII. BYKP'nda ekonomik hedefler iki büyüklük arasında verilmiştir. Ekonomide büyüme hızının %5.5-7.1 aralığında gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Bu durumda ekonominin bu aralıkta büyüme hızını yakalayabilmesi için sektörel bazda hedeflenen büyümeler aşağıdaki gibidir.

Tablo 10. VII. BYKP Döneminde Sektörel Bazda Büyüme

SEKTÖRLER	HEDEFLENEN BÜYÜME HIZLARI(%)	GERÇEKLEŞEN BÜYÜME HIZLARI(%)
TARIM	%2.9-3.7	%1.7
SANAYİ	%6.0-7.7	%4.0
HİZMETLER	%5.1-6.8	%4.5

Kaynak : 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003):5.

Plan dönemi sonunda gerçekleşen büyüme %3.8 olmuş, Sektörlerde hedeflenen büyüme hızlarına ulaşamamıştır. Ülke giderek artan

boyutlarda sermaye hareketlerindeki dalgalanmaların etkisi ve krizlerin tehdidi altında 1999 yılında negatif bir büyüme ile karşı karşıya kalmıştır.

Kamu kesimi gelir tahminleri yapılırken AB ile GB'den doğacak vergi kaybının telafi edilmesi, vergi idaresinin etkinliğinin artırılması, kayıtdışı faaliyetlerin vergi kapsamına alınması gerektiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca mali disiplinin sağlanması ön plana çıkarılmıştır (DPT 1995:213). Kamu kesimi toplam gelir ve harcama hedefleri ve gerçekleştirmeleri aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 13. Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcama Hedefleri ve Gerçekleştirmeleri (GSMH'ya Oranları %)

	1996 İLG	1997 HG	1998 HG	1999 HG	2000 HG
1.Vergiler	18.9_17.8	19.0_19.5	19.5_20.4	19.7_21.8	20.0_24.7
A.Vasttasız	7.3_6.5	7.4_7.2	7.5_8.9	7.6_9.2	7.7_9.5
B.Vasttalı	11.6_11.3	11.6_12.3	11.9_11.5	12.1_12.6	12.3_15.2
2.Vergi Dışı N.Gelirler	1.4_1.1	1.4_	1.4_1.3	1.4_1.5	1.4_2.2
3.Faktör Gelirleri	1.0_4.5	1.0_	10.9_5.0	0.8_4.8	0.8_3.5
4.Sosyal Fonlar	1.5_-1.8	1.5_	1.5_-2.3	1.5_-3.0	1.5_-1.9
5.Dış Borçlanma(Net)	0.8_-1.2	0.8_	0.8_-0.9	0.8_2.1	0.9_3.7

Kaynak: DPT 1995 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara : 213

DPT 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 70.

1996 yılında vergilerin GSMH içindeki payının hedeflenenin altında, diğer yıllarda ise hedeflenenin üzerinde gerçekleştirmelerinin olduğu görülmektedir. Vergi dışı normal gelirler 1996-2000 dönemi boyunca hedeflenen %1.4 oranına ulaşamamıştır. Faktör gelirleri ise 1998 yılında hedeflenenin altında gerçekleşmiştir.

Planda ihracat ithalat hedefleri tek dönem üzerinden yapılmış olup, 2000 dönemi hedeflenen ve gerçekleşen toplam ihracat ve ithalat rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15. Toplam İhracat, İthalat Hedefleri ve Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar)

2000		
	HEDEFLER	GERÇEKLEŞMELER
İhracat	42.700- 43.700	27.775
İthalat	68.800-73.200	54.503

Kaynak: DPT 1995 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara : 211.

DPT 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 36,38.

2000 yılında ihracat 27.775 milyon dolar olarak yapılmıştır. Hedeflenen aralığın altında bir gerçekleşme olmuştur. 2000 yılında ithalat 54.503 milyon dolar olarak yapılmış, hedeflenen aralığın altında bir gerçekleşme olmuştur.

1996-1999 yılları arasında Merkez Bankası, döviz fiyatlarını geçmiş enflasyona bağlayarak reel döviz kuruna istikrar getirmeyi döviz piyasalarında bir krizin olmasını engellemeyi amaçlamıştır. Ancak döviz fiyatının ucuz kalması,

TL'nin aşırı değerli olması sonucu ihracat hedeflenen değerleri dışında gerçekleşmiştir. Dış ticaret dengesi bozulmuştur. Bu durum 2000 Kasım krizi ile sonuçlanmıştır. Krizin nedenleri bankaların yeni kurallara uymaya zorlanması, Merkez Bankası'nın krize zamanında müdahale edememesi ve döviz kuru çıpasına bağlı olarak IMF programı gösterilmiştir.

1996-2000 dönemine ait özelleştirme gelir ve giderleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 16. Özelleştirme Gelir ve Giderleri (Bin Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000
Toplam Özelleştirme Gelirleri	271.641	363.431	1.020.344	320.328	2.737.789
Toplam Özelleştirme Giderleri	-139.469	-220.004	-665.354	-131.217	-640.200
Özelleştirme Gelir-Gider Farkı	132.172	143.427	354.989	189.110	2.097.589

Kaynak: DPT 2004 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 91.

1996-2000 döneminde 4 milyar dolar özelleştirme yapılmıştır. Gelirin bir önceki döneme göre fazla elde edilmesine rağmen istenilen düzeyde özelleştirme sağlanamamıştır. Özelleştirme blok satış yoluyla yapıldığından tabana yayılamamıştır. 1994 yılındaki istikrar programında özelleştirilecek başlıca Kamu İktisadi Kuruluşları'nın isimleri Karabük Demir

Çelik Fabrikaları, Ereğli Demir Çelik Fabrikaları, Petrol Ofisi, Sümerbank, Et Balık Kurumu ve Süt Endüstri Kurumu olmak üzere verilmiş ancak özelleştirilmeleri yapılamamıştır. 1998 yılında Asya ve Rusya Krizlerinden ülke etkilenmiş ve 1999 yılında özelleştirme gelirlerinde düşüş yaşanmıştır.

D. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2001-2005)

Türkiye ekonomisi 1996-1999 döneminde, artan kamu açıkları, yüksek enflasyon seviyesi ve dalgalı büyüme yapısı ile istikrarsız bir görünüm arz etmiştir. Artan kamu açıklarının yurtiçi mali piyasalar üzerindeki baskısının yanı sıra bu dönemde yaşanan dış şokların da etkisi ile reel faizler borç-faiz kısır döngüsü sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. Türkiye ekonomisinin makro dengelerinde ortaya çıkan sürdürülemez yapı, orta vadeli ve kapsamlı bir programın uygulamaya konulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede 2000-2002 dönemini kapsayan bir makroekonomik program 2000 yılı başında

uygulamaya konulmuştur. Bu program IMF tarafından 3 yıllık bir süreyi kapsayacak olan Stand-By anlaşması ile de desteklenmiştir. Bu dönemde 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri yaşanmış program uygulanamaz hale gelmiştir.

19 Şubat 2001 Krizi'nden sonra IMF bir istikrar programı önermiştir. Ancak ekonomik önlemler yatırım, üretim, istihdam, kalkınma ve gelir dağılımının düzeltilmesi konularını kapsamamıştır (Çelebi 2001:24). Türk ekonomisinin krizlerden kurtulması, kalkınmasının sağlanması için 2001 ve 2005 dönemini kapsayan VIII.BYKP uygulamaya konulmuştur.

Tablo 17. VIII. BYKP Döneminde Sektörel Bazda Büyümeler

SEKTÖRLER	HEDEFLENEN BÜYÜME HIZLARI(%)	GERÇEKLEŞEN BÜYÜME HIZLARI(%)
TARIM	%2.1	%1.0
SANAYİ	%7	%4.9
HİZMETLER	%7.5	%4.8

Kaynak : <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/taslak.pdf>.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-06/esg.htm>.

VIII. BYKP'de büyüme hedefi yıllık ortalama %6.7 olarak belirtilmiştir. Enflasyonun ise tek haneli rakamlara dönüştürülmesi gereği vurgulanmıştır. Büyüme hedefinin %6.7 olması için tarımda %2.1, sanayide %7, hizmetler sektöründe ise %7.5'lik bir büyümeyi yakalanması amaçlanmıştır (<http://ekutup.dpt.gov.tr>1).

Planda büyüme %6.7 olarak hedeflenmiş olmasına rağmen Türkiye 2001 yılında %9.5 oranında daralma yaşamıştır. Daralmanın sebebi 2001 Şubat ayında ortaya çıkan kriz durumudur. 2001 yılında gerçekleşen enflasyon oranı ise %88.6'dır. Plan ve program hedeflerinin altında bir büyümenin olması yüksek enflasyon sonucu olmuştur. Ancak 2002 yılma gelindiğinde yeni bir

ekonomik programa dönüştürülen makroekonomik politikalar ve yapısal reformlar sonucu ekonomi ciddi bir canlanma sürecine girmiş, enflasyon oranında bir düşme gözlenmiş ve bu duruma paralel olarak büyüme hızı %7.8 düzeyine yükselmiştir. Yıllık hedeflemenin üzerinde bir gerçekleşme olmuştur. 2003 yılı büyümesi mal ve hizmet ihracatı ile ve iç talepteki canlanmadan kaynaklanarak %5.9 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılma gelindiğinde yüksek büyüme performansına devam edilmiş %9.9'luk bir büyüme gerçekleşmiştir. 2005 yılında %7.6'lık bir büyüme gerçekleşmiştir. Planda öngörülen %6.7'lik büyüme hedefi 2002, 2004 ve 2005 yıllarında aşılmıştır (<http://www.hazine.gov.tr>).

2002 ve 2003 yıllarında enflasyondaki düşüş Türk ekonomisi yönünden çok önemli bir gelişme olmuştur. Enflasyondaki düşüşün başlıca sebebi; MB tarafından 2002-2003 yıllarında uygulanan para politikasının başarılı olmasıdır. Bu durumun sebebi ise 2002 yılı başında yürürlüğe giren yeni MB Yasası ile bağımsızlığa kavuşması,

fiyat istikrarını sağlamanın kendisine yasa ile görev olarak verilmesidir.

Planda 2000 yılına göre vergi gelirlerinin GSMH içindeki payında %0.5 puanlık düşüş olması amaçlanmıştır (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Tablo 18. Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcama Hedefleri (GSMH'ya Oranları%)

	2001	2002	2003	2004	2005
1.Vergiler	26.8	23.5	24.7	25.0	22.2
A.Vasıtasız	10.5	7.9	7.8	7.4	9.0
B.Vasıtalı	16.3	15.6	16.9	17.6	13.2
2.Vergi Dışı Gelirler	2.2	3.1	2.8	2.9	1.3
3.Faktör Gelirleri	5.4	7.3	5.8	5.8	2.8
4.Sosyal Fonlar	-2.4	-3.2	-3.9	-3.9	-1.7

Kaynak : TOBB 2005 Ekonomik Rapor 2004 : 70.

<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/taslak.pdf>.

Yaşanan 2001 Şubat krizinden dolayı 2001 yılından 2002 yılına gelindiğinde vergi gelirlerinin GSMH içindeki payında %3.3 oranında bir düşüş gerçekleşmiştir. Sürdürülmekte olan vergi reformu ile vergi tabanının genişletilmesi, vergi tahsiratının etkinliğinin artırılması, daha basit, saydam ve istikrarlı bir vergi sisteminin oluşturulması sonucu 2002, 2003, 2004 yıllarında ise %0.5'ten daha fazla bir artış görülmüştür. 2005 yılında ise %2.8 oranında azalış gerçekleşmiştir.

İhracatın yıllık ortalama %11 artması sonucu 2005 yılında ihracatının 46.5 milyar dolar, ithalatın yıllık ortalama %10 oranında artması sonucu ise 2005 ithalatının 79 milyar dolar olması hedeflenmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı plan dönemi sonunda %63 olması beklenmektedir (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Tablo 29. Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

	2001	2002	2003	2004	2005
İhracat	31.334	36.059	47.253	63.121	73.390
İthalat	41.399	51.554	69.340	97.540	116.537
İhracatın ithalatı karşılama oranı %	75.7	69.9	68.9	64.9	63.2

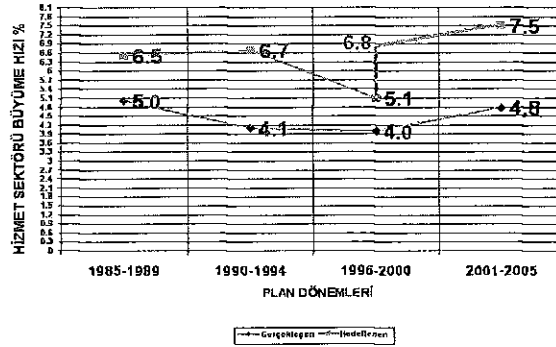
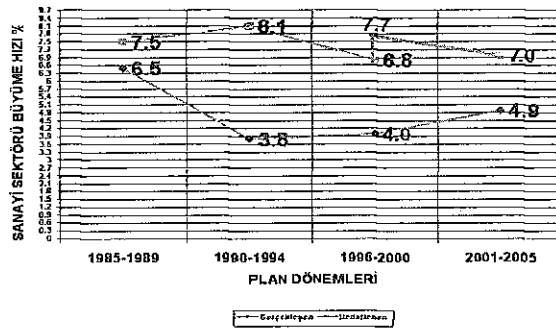
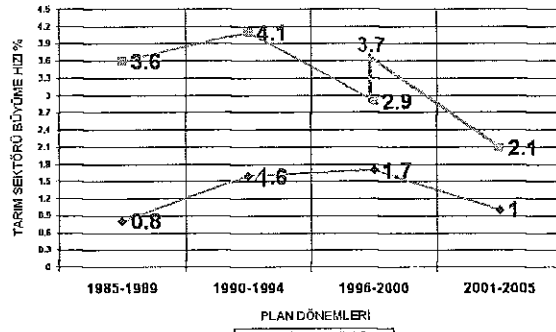
Kaynak : <http://www.dic.gov.tr/ep.htm>.

2001-2002 yılı ihracatı %15, 2002-2003 yılı ihracatı %31, 2003-2004 yılı ihracatı %33.5, 2004-2005 yılı ihracatı %16.2 oranında artarak hedeflenen %11'lik artış oranı tutturulamamıştır. 2001-2002 yılı ithalatı ise %24.5, 2002-2003 yılı ithalatı %34.4, 2003-2004 yılı ithalatı %40.6, 2004-2005 yılı ihracatı %19.4 oranında artarak hedeflenen %10'luk artış oranı tutturulamamıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı plan dönemi sonunda %68.52 olarak gerçekleşmiştir.

2003 yılında TL'nin yüksek oranda değer kazanmasına rağmen, ihracatın yüksek oranlı artışında rol oynayan faktörler; 2001 yılında terk edilen kur politikasının ardından gelen yüksek oranlı devalüasyon ve buna bağlı olarak gelişen makro ekonomik koşulların reel ücretler üzerine yaptığı baskı, uluslararası piyasalarda rekabet etme gücü sonucu yerli üreticilerin daha verimli çalışması, düşen enflasyona paralel olarak azalan faiz oranlarıdır (<http://www.dtm.gov.tr>).

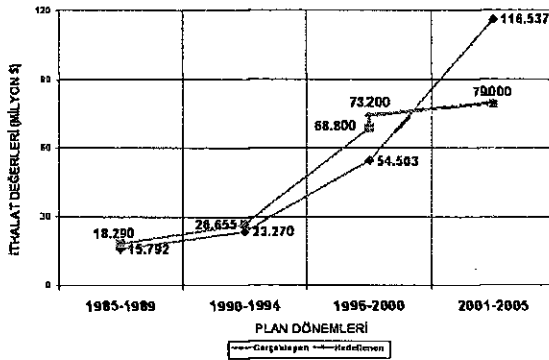
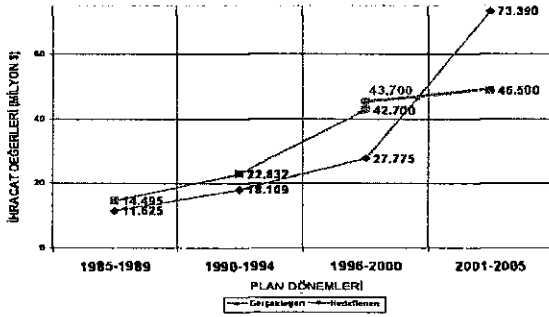
III. SONUÇ

1950'li yılların sonunda yaşanan ekonomik ve siyasal bunalım sonrasında 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye ekonomik, sosyal yönden gelişmeyi ve kalkınmayı bir bütün olarak kabul etmiş, bunu sağlamak için planlı kalkınma yolunu seçmiştir. 1963'ten günümüze sekiz tane beşer yıllık kalkınma planı hazırlanıp uygulanmaya çalışılmıştır. Kalkınma planlarını hazırlama görevi DPT'ye verilmiştir. 1980 sonrası ithal ikameci sanayi politikasından vazgeçilerek ihracata dayalı sanayi politikasına geçilmiştir. Bu döneme ait dört plan yapılmıştır. Ancak Türkiye ekonomisinde artan kamu açıkları, yüksek enflasyon seviyeleri dalgalı büyümelerin olmasına neden olmuş, hedeflerden sapmalar gerçekleşmiştir. Plan dönemlerinde üç sektöre ait büyüme hızları hedefleri ve gerçekleştirmeleri aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

VI.BYKP'de Planda özelleştirme programının süratle gerçekleştirilmesinden ve piyasaların liberalleştirilmesinden bahsedilmiştir. Ancak özelleştirmenin tabana yayılmadığı görülmektedir. Dönem boyunca portföy hesabı kısa süreli sermaye hareketlerinde artış gözlenmektedir. VII.BYKP'de de özelleştirme programına ait bir takım veriler verilmiş fakat yaşanan iç ve dış krizler sonucu beklenen bir özelleştirme yapılamamıştır. 1996-2000 döneminde 4 milyar dolar özelleştirme yapılmıştır. Gelirlerin bir önceki döneme göre fazla olmasına

karşın istenilen düzeyde özelleştirme sağlanamamıştır. Özellikle özelleştirmenin blok satış yoluyla yapılması tabana yayılmadığını göstermektedir. Öngörüldüğü gibi dönem boyunca yatırımlarda özel sektörün payı artırılmamış, kamu sektörünün payı azaltılmamıştır. VIII.BYKP'de büyüme hızı %6.7 olarak belirtilmiş olmasına rağmen 2001 yılında yaşanan kriz sonucu %9.5 oranında daralma olmuştur. Ancak 2002 yılına gelindiğinde yeni bir ekonomik programa dönüştürülen makroekonomik politikalar ve yapısal reformlar sonucu ekonomi ciddi bir canlanma sürecine girmiştir. Plan dönemlerinde ulaşılması gereken dış ticaret hedefleri de verilmiştir. İhracat ve ithalat hedefleri ve gerçekleştirmeleri aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Planları ekonomik açıdan incelediğimizde dört plan hedeflerinde de sapmalar olduğu görülmektedir. 1980 sonrası devletin iktisadi alanda yeniden yapılandırıldığı, dışa açılma ve IMF'nin dayatmalarıyla planlamanın önemini kaybettiği, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yapılan kalkınma planlarında başarı düzeyini oldukça düşüktür.

KAYNAKÇA

- BAYRAM, M. Emin (1994), *Türkiye'de Planlama Teşkilatının Hukuki ve İdari Yapısı İle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi) Ankara: DPT.
- ÇELEBİ, Esat (2001) "Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)" *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 3, II, 55-66.
- DPT (1985). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*. Ankara: Yayın No: DPT.1974.
- DPT (1990) *Altıncı Beş yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*. Ankara: Yayın No: DPT.2174.
- DPT (1995) *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*. Ankara
- DPT (2004) *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003)*.
- KÜÇÜK, Yalçın (1978) *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, Ankara: Tekin Yayınevi.
- KÜÇÜKKALAY, A. Mesut (1998) *Cumhuriyet Döneminde İktisadi Planlama ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TOBB (2005) *Ekonomik Rapor 2004*.
- TOKGÖZ, Erdoğdu (2001) *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi*, Ankara: İmaj Yayınevi.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ

[http:// www.die.gov.tr/ep.htm](http://www.die.gov.tr/ep.htm) Erişim

Tarihi: 10.04.2008 DİŞ TİCARET
MÜSTEŞARLIĞI

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekimdergi2004/>

[Kemal.htm\(1\)](#) Erişim Tarihi: 30.01.2006

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

<http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/index.htm>. Erişim Tarihi: 20.03.2008

DTP KÜTÜPHANESİ

<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/taslak.pdf>

Erişim Tarihi: 10.04.2008

DTP KÜTÜPHANESİ

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-06/esg.htm> Erişim Tarihi: 11.04.2008